

IN MEMORIAM PROFESORJU DR. ANTONU SLODNJAKU

Smrt vedno preseneča, pa če smo nanjo še tako pripravljeni. Toliko bolj je zbudil začudenje odhod profesorja Slodnjaka, saj je bila njegova podoba nerazdružljivo zvezana z zdravjem in življenjsko trdnostjo, ki skoraj ne bi mogla preminiti. Tako se je zdelo, pa vendar ... Ko si skušam priklicati v zavest osebnost svojega nekdanjega akademskega učitelja, si ne morem kaj, da ne bi pomislil zlasti na njegovo človeškost, vdanost resnici in neomajno zavezanost ustvarjalnemu delu. Prvo je rojevalo njegov topel, neposreden, dobrasrčen in pošten odnos do sočloveka, drugo mu je dajalo moči za človeško vzravnano držo in znanstveno doslednost, tretje pa mu je ponudilo smisel, za katerega je bilo vredno živeti.

Življenjska pot profesorja Slodnjaka je nedvomno fenomen, ki bi ga bilo vredno kar najpodrobneje preučiti, toda za naš namen naj zadostuje ugotovitev, da mu je življenje natrosilo toliko bridkosti in težav – vmes so bili tudi srečni in navdušujoči trenutki – da bi spričo tega njegovo vero v človeka in življenje lahko imeli za izraz plemenite ključvalnosti in upornosti, negacijo negacije, ki ga je hotela streti. Družbeno-človeške krivice so ga spremljale vse življenje, in če skušamo zdaj, po smrti, na to spomniti, je to lahko le opomba sodobnikom. Greh priokus bo pač ostal in tudi ponovno vrednotenje profesorjevega življenja in dela, njegovega hotenja in ravnanja tega ne bo moglo popraviti. Iz poznavanja vem, da je velikodušno in z vso človeško dostojanstvenostjo odpuščal, toda ostale so usedline, ki jih še taka volja po pozabljenju ni mogla izničiti.

Markantne črte profesorjevega značaja in značilnosti njegove osebnosti so neverjetno organsko in slikovito vtisnjene v njegovo znanstveno in leposlovno delo. Vkoreninjenost v domači grudi, neizmerna pripadnost svojemu narodu, zaupanje v dobro v človeku, trdna odločnost priti resnici do dna, spontana potreba z vso osebnostjo sprejemati lepoto literarne umetnosti, ustvarjalna vnema, ki naj osmisli človekovo življenje, nagnjenje k vedno navzočemu dvomu, ki noče rušiti, marveč graditi – vse to in še marsikaj je vklesalo v njegovo delo svojevrsnost, ki je tudi dandanes opazna in pušča vtis.

Literarnozgodovinski opus profesorja Slodnjaka je mogoče razdeliti na nekaj skupin, med katerimi bi za najpomembnejšo opredelil njegove preglede slovenskega slovstva. Zarodek bi smeli iskati v Pismih o slovenski književni zgodovini (1932/33), celotnejšo podobo pa srečamo že leta 1934 v Pregledu slovenskega slovstva. Po krajši skici Slovenska književnost med obema vojnama iz leta 1951 nas pot pripelje do nove zamisli pregleda v Geschichte der slowenischen Literatur (1958), nato pa sledi metodološko posebno strukturirana varianeta v treh delih Matičine Zgodovine slovenskega slovstva: Realizem I (1959), Realizem II (1961) in Nova struja in nadaljnje oblike realizma in naturalizma (1963). Na precej podoben način je koncipirano tudi Slovensko slovstvo iz leta 1968. Seveda nikakor ni mogoče mimo leta 1975 izdanih Obrazov in del slovenskega slovstva, posebej napisanih za šolsko mladino.

Pomemben konstitutivni del Slodnjakovega literarnozgodovinskega raziskovanja pomenijo številne problemske razprave, ki se prenikavo in brezkompromisno lotevajo nekaterih ključnih vprašanj in ki seveda dovolj jasno razkrivajo znanstvenikovo metodo, njegovo misel in dognanja. Sem bi uvrstili vse tisto, kar se je v dolgih letih nabralo v razponu od zgodnje razprave Ali je Tugomer res Jurčičev (1931), prek temeljnih Prispevkov k poznavanju Prešerna in njegove dobe (1949–1955) in vrste drugega do novih pogledov na Levstikovo kritiko Jurčičevega Desetega brata (Pripovednik in kritik, 1981).

Profesorju Slodnjaku je bila ustvarjalčeva osebnost tako pomemben člen v trikotniku avtor-delo-bralec, da ga po njegovem pri literarnozgodovinskem obravnavanju nikakor ni mogoče obiti, nasprotno, posvetiti mu je treba vso pozornost, saj se ustvarjalec prek literarne stvaritve izrazi. Takšno gledanje je opazno v vsem njegovem pisanju oziroma razpravljanju, zlasti pa je prišlo do veljave v monografskih obdelavah, med katerimi najvidnejše mesto zavzema Prešernovo življenje (1964). Dovolj značilni so tudi bolj ali manj obsežni portreti Frana Levstika, Prežihovega Voranca, Franceta Prešerna, Ivana Prijatelja, Stanka Vraza in drugih.

Ob vsem naštetem delu nikakor ne smemo prezreti številnih priložnostnih sestavkov o najrazličnejših slovenskih slovstvenih ustvarjalcih, nadalje njegovega literarnokritičnega pisanja (zlasti v letih 1938–1940 in 1946) in mnogih gesel v Slovenskem biografskem leksikonu in drugih domačih ter tujih leksikonih ali enciklopedijah.

Bistveni sestavni del profesorjevega literarnozgodovinskega delovanja je bilo tudi urejanje in komentiranje zbranih in izbranih del pesnikov, pripovednikov in literarnih zgodovinarjev ter ob tem študij gradiva, ki naj bi z objavo pomagalo globlje spoznavati ustvarjalne osebnosti in njihovo delo. Omeniti moramo Levstikovo Zbrano delo (v 4 zv. 1931–1935 in v 11 zv. 1948–1980), nadalje Erjavčeve spise (1934–1939), Vrazova slovenska dela (1952), Prijateljeve eseje in razprave (1952–1953), komentirane izdaje Prešernove poezije (1946, 1958–1960) itd.

Tesno zvezo z literarnozgodovinskim raziskovanjem je imelo Slodnjakovo leposlovno delo. Sad njegovega študija in pisateljske nadarjenosti so biografski romani o treh velikanih slovenskega slovstva: Prešernu (Neiztrohnjeno srce, 1938), Levstiku (Pogine naj – pes! 1946) in Cankarju (Tujec, 1976). Tako kot je v znanstvenem opusu velikokrat vidno medsebojno oplajanje literarnega zgodovinarja in pisatelja, so tudi v leposlovju zaznavni sledovi obojne nature. Slodnjakov delež v razvoju slovenskega biografskega romana je viden in tehten, poleg tega pa so njegovi romani priljubljeno branje precej širokega kroga bralcev (zgovoren dokaz za to so ponatisi).

Profesor Slodnjak se je loteval množice najrazličnejših literarnozgodovinskih tem in problemov, pri čemer je treba poudariti, da je bila to posledica njegovega celostnega in vseobsegajočega pogleda na slovstveno snovanje pri nas in izraz hotenja: s temeljito in prodorno obravnavo delcev ustvariti trdno zaledje za sintetično sodbo o celoti. Da je nenehno težil k prikazu slovstvene celote, so priča ponovni poskusi pregledov slovenske književnosti. V njih je skušal zaokroženo in izčrpno predstaviti evolucijske koordinate slovenskega slovstva v kontekstu slovenske duhovne in narodne biti. Vedno znova je »opisal in ocenil besedno umetnost slovenskega naroda kot dokaz njegove ustvarjalnosti in trdoživosti«. Prepričanje, da so delčki (literarna dela in njihovi avtorji) popolneje razložljivi in dojemljivi v zvezi s celotnostjo dogajanja in v časovno-prostorskih okvirih, obenem pa nujne sestavine, brez katerih ni celote, je profesorja Slodnjaka peljalo k podrobnejšemu študiju posameznih pojavov, relevantnih za opisovani razvoj, in nato v obsežnejše zasnove, ki naj bi predstavile sintetično podobo obravnavanega dogajanja (slovstva), in sicer v najtesnejši povezanosti z zgodovinsko-socialnimi in duhovno-kulturnimi značilnostmi ter razvojnimi etapami slovenske narodnostne skupnosti. Ni težko opaziti, da sleherni profesorjevo literarnozgodovinsko razpravljanje kaže prizadevanje vrednotiti neki literarni pojav (literarno stvaritev) kot del celote, toda hkrati poudarja njegove individualne vrednote, skozi katere se izražajo ustvarjalne moči posameznega ustvarjalca.

Svoj pogled na pripetost literarnega dela (in njegovega ustvarjalca) na čas in prostor je natančno opredelil v sestavku Problem periodizacije slovenske književnosti (1957). Med drugim je zapisal, da so »literarnozgodovinska dejanja in njihovi avtorji ... časovni pojavi in da so zato povezani s splošnim socialnim in kulturnim dogajanjem svoje dobe. Smisel in svet njihovih del sta zares izven konkretnega časa, ker vsebujeta in predočujeta neko imaginarno življenje in ker se raztezata tako daleč, kakor bo pač segel njun estetski in družbeni radij, če-

sar seveda ne moremo izmeriti. Dela sama pa so bila ustvarjena v natanko opredeljenem času. In ta čas je deloval na njihov nastanek, na njihovo vsebino in formo, na njihovo estetsko in družbeno plat. Bila bi bistveno drugačna, ako bi bilo mogoče sploh misliti, da bi mogla nastati neodvisno od svojega nastanka. Ne, ona so kljub svojemu nadčasovnemu pomenu in obsegu svojevrstni dokumenti konkretnega časa in njegove socialne in kulturne vsebine. Zato so pa tudi tako intimno in nerazdružno zvezana z življenjem in dogajanjem v tisti jezikovno-narodni sredini, ki je njihovim avtorjem dala jezik in življenje, dva temeljna elementa vsakega literarnega dela . . . » Ob vsem tem, kot smo že opozorili, je profesor Slodnjak z vso rahločutnostjo in posluhom upošteval tudi nadčasovno obstojnost literarnih del, če jim to dopuščajo njihove estetske in druge kvalitete. Po njegovem je seveda bralec tisti, ki naj bi ob pomoči literarnozgodovinskih osvetlitev po svojih močeh doumel in doživel literarno delo v vseh njegovih estetskih, spoznavno-idejnih in etičnih razsežnostih. Kot meni, »poslednjo in najvažnejšo interpretacijo prepušča literarni zgodovinar slehernemu bralcu, ker spoštuje umetnikov namen, ki je gotovo pri vsakem ustvarjalcu ta, da se razodeva brez posrednika sočloveku, ki ga je voljan poslušati«.

Profesor Slodnjak se je že na začetku iztrgal iz objema pozitivistične metode obravnavanja literarne zgodovine Kidričevega tipa in od zgodnjih let sledil pobudam, ki jih je vsebovalo delo Ivana Prijatelja. Skušal je nadalje razvijati učiteljeve zasnove tudi v smeri psihološke, estetske in nazorsko-idejne razčlenitve literarnih stvaritev ter njihovega vrednotenja. Ni vztrajal pri enem sistemu ali metodološki usmeritvi, marveč se je velikokrat prilagajal gradivu, ki mu je samo narekovalo načine obravnavanja. Svoje raziskovanje in razpravljanje o literaturi je prežl z doživljajsko silovitostjo, neverjetno močjo intuitivnega dojemanja, s smislom za lucidno kombinatoriko in z enciklopedičnim poznavanjem ter obvladovanjem literarnih dejstev.

V razvoju sodobne slovenske literarne vede je profesor Slodnjak ustvarjalni nadaljevalec razvojno najplodnejših idej svojih predhodnikov in nepogrešljivi vezni člen med pionirsko Prijateljevo in mlajšo generacijo, ki se je začela močneje uveljavljati ob koncu šestega desetletja. Njegovo delo bo tudi v prihodnje ostalo neusahljivi izvir idej, spodbud, tez in sintez, brez katerih ne bo mogoče graditi naprej ne sedanjim ne prihodnjim rodovom literarnih zgodovinarjev.

Pomemben delež je profesor prispeval tudi k vzgoji novih rodov slavistov-slovenistov, saj je kot akademski učitelj s svojim bogatim znanjem, prepričljivostjo argumentov in čustveno obarvano, navdušujočo govorniško besedo zbujal v poslušalcih plemenito nagnjenje, iz katerega so se rojevale: privrženost literarnozgodovinskemu raziskovanju, želja in sposobnost prenašati spoznanja o slovenski literaturi na mlajše in neusahljiva potreba po sprejemanju umetniške besede.

Prispevek, ki ga je dal profesor Slodnjak slovenski literarni znanosti in slovenski kulturi, bo ostal trajna spodbuda in zgled. Trajno bo ostalo tudi njegovo sporočilo, ki ga je sicer sam pripisal Ivanu Prijatelju, vendar v polni meri velja tudi zanj: »Seveda absolutnega ni nič na svetu in naloga novih generacij je, da preiskujejo našo slovstveno in narodno zgodovino s tako ljubeznijo, resnicoljubnostjo in delavnostjo kakor Prijatelj« – mi bomo rekli Slodnjak – »a z novimi pogledi in cilji.«

Gregor Kocijan